

KARAÇAY-MALKAR TÜRKÇESİ'NİN KELİME HAZİNESİ VE SES DEĞİŞMELERİ BAKIMINDAN ESKİ TÜRKÇE İLE MUKAYESESİ

Dr. Ufuk TAVKUL

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

ÖZET

Kafkasya'nın Orta Kafkaslar adı verilen, sarp dağlar ve derin vadilerden meydana gelen bir bölgesinde konuşulmakta olan Karaçay-Malkar Türkçesi Türk lehçelerinin Kıpçak grubuna girmektedir. Karaçay-Malkar Türkçesinde Hun-Bulgar Türkçesinden kalan pek çok kelime yaşamakla birlikte, Karaçay-Malkar Türkçesinin asıl kelime hazinesini Kıpçak Türkçesi meydana getirmektedir. Ancak Eski Türkçe'nin yazılı metinlerine başvurarak yapacağımız bir mukayese ile Karaçay-Malkar Türkçesinde yaşamakta olan Eski Türkçe kelimeleri tespit etmek mümkündür. Karaçay-Malkar Türkçesinde yaşamakta olan Eski Türkçe kelimeler incelendiğinde bu kelimelerin birçoğunun fonetik bakımdan değişime uğradığı görülmektedir. Karaçay-Malkarlıların Kafkas dağlarının sarp ve ulaşılması güç bölgelerinde yüzyıllar boyunca Eski Türkçe'nin özelliklerini korumayı ve yaşatmayı başardıkları anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Karaçay-Malkar Türkçesi, Eski Türkçe, Türk Dili, Kelime Hazinesi, Ses Değişmeleri, Orhon Yazıtları, Divanü-Lugati't-Türk, Eski Uygur Türkçesi.

GİRİŞ

Türk dilinin en eski yazılı örnekleri arasında sayılan Orhon-Yenisey Yazıtları, Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lûgati't-Türk adlı eseri ve Eski Uygur Türkçesi metinleri Türkoloji çalışmaları açısından Türkçenin 1300 yıllık gelişimine ve değişimine tanıklık eden üç ana kaynaktır.

Güney Sibirya'da, Yenisey ırmağının yukarı kısımlarında "runik" harfli bazı mezar yazıtının varlığı 18. yüzyıl başlarından beri bilinse de, bu yazıtların bilimsel olarak incelenmesi için ilk ilmi heyetler 1887-1888 yıllarında Finlandiya'dan Sibirya'ya gönderildi. Fin heyetlerinin bilimsel gezileri sonucunda Yenisey mezar yazıtlarının ilk kopyalarının yayınlandığı 1889 yılında Rus arkeologları Orhon ırmağı kıyılarında "runik" alfabe ile yazılmış çok daha büyük iki yazıt buldular. Moğolistan'daki bu keşif üzerine bir Fin araştırma heyeti Orhon ırmağı kıyılarına giderek yeni bulunan bu yazıtların mükemmel kopyalarını çıkardılar ve 1892 yılında yayımladılar (*Tekin, 1988: V*).

Yazıtların bir yüzünde bulunan Çince yazılmış kısa bir metnin çözülmesiyle bu iki anıttan birinin 732 yılında ölen bir Türk prensinin anısına dikildiği anlaşıldı. Böylece bu yazıtların Türkçe yazıldıkları ve Türklere ait oldukları anlaşıldı.

Orhon yazıtlarının dili 1893 yılında Danimarkalı dilci Vilhelm Thomsen tarafından çözüldü. Gerek Orhon gerekse Yenisey yazıtlarında çok sık geçen "tengri", "Kül Tigin" ve "Türk" kelimelerini çözmeyi başaran Thomsen bu kelimelerin yardımıyla yazıtların büyük bir bölümünü kısa zamanda deşifre etti (*Thomsen, 1993: 8*).

Orhon Yazıtları 745 yılında Uygur Türkleri tarafından hâkimiyetlerine son verilen Göktürk hanedanının Bilge Kağan devrine aittir. 680-682 yıllarında üzerlerindeki Çin hâkimiyetini yıkarak Göktürk devletini yeniden toparlayan Kutluğ Kağan'ın (İlteriş Kağan) 691 yılında ölümüyle yerine kardeşi Kapgan Kağan geçmişti. Kutluğ

(İlteriş) Kağan'ın Bilge ve Kül Tigin adlı iki oğlu vardı. Amcaları Kapgan Kağan 716 yılında ölünce Göktürk devletinin idaresini onun oğulları almak istediler. Fakat Kutluğ (İlteriş) Kağan'ın oğulları Bilge ve Kül Tigin buna engel oldular ve amcazadelerini tasfiye ederek devletin yönetimine el koydular. Bilge Kağan hükümdar oldu ve kayınpederi Tonyukuk'un yardımıyla Göktürk devletini güçlendirdi. 732 yılında Kül Tigin, 734 yılında Bilge Kağan öldü ve Göktürk devleti 745 yılında Uygurlar tarafından yıkıldı (*Ergin, 1995:8*). Orhon Yazıtları Bilge Kağan ve Kül Tigin'in anısına dikilmiş "runik" harfli Türkçe iki kitabe idi.

Orta Asya Türklerinin dil ve kültürlerinin gelişmesinde önemli rolleri olan Uygur Türklerinin 745 tarihinde Göktürk devletinin üzerine kurdukları yeni devlet sınırları içerisinde bütün dil ve dinler serbestçe egemen olmuşlardır.

Çin kaynakları Uygur Türklerinin kendilerine özgü bir kültür yaratacak kadar seçkin bir insan topluluğu olduklarını yazmaktadır. 9. yüzyıldan itibaren kültür geleneği kuran Uygurlar 13. yüzyılda artık Orta Asya Türk-Moğol halklarının kültür terbiyecisi derecesine ulaşmışlardır (*Caferoğlu, 1968: IX*). Uygur dili ve edebiyatının azametini belirten zengin yazılı belgeler de bu döneme aittir. Uygur hanlığının başkenti olan Hoço (İdikut) şehrinde bulunan harabelerde yapılan arkeolojik kazılar sonucunda Eski Uygur Türkçesi ile yazılmış ve o dönemin kültür, dil ve edebiyatını ortaya koyan eserler ortaya çıkarılmıştır. Uygur yazmaları ayrıca Çin'in günümüzdeki Doğu Türkistan bölgesinde yer alan Turfan ve Mi-ran'daki şehir harabelerinde, kuzey batı Çin'in Kan-Su eyaletindeki Tung-huang ve Esten-gol'da bulunmuşlardır (*Gabain, 1988: 1*). Uygur yazmalarında beş ayrı ağzın izleri tespit edilmiştir. Uygur Türklerine ait Budist ve Mani metinleri yazmalarında Soğd yazısının yakın akrabası sayılan Uygur yazısı kullanılmıştır (*Gabain, 1988: 9*).

Kaşgarlı Mahmud'un 1072 -1073 yıllarında

Araplara Türk dilini öğretmek için yazdığı, Türkçenin bilinen ilk sözlüğü olan Divanü Lûga-ti't-Türk, Türkoloji sahasında Orhon-Yenisey yazıtları ve Eski Uygur Türkçesi metinlerinden sonra keşfedilen bir başka büyük kaynak eserdir. Divanü Lûgati't-Türk'de, yazıldığı devrin Türk kültür ve medeniyetinin eriştiği yüksek seviyeyi gösteren pek çok kelime yer almaktadır.

Babası Isıg-Köl civarında yer alan Barsgan şehriden olan Mahmud, eserinde kendisinin Kâşgarlı olduğunu bildirir (*Atalay, 1998: XI*). Kâşgarlı Mahmud'un yaşadığı 11. yüzyılda İslam dünyasının siyasi ve kültürel merkezi konumunda olan Bağdat'taki halife sarayı Türklerin nüfuzu altına girmişti. Yıkılmak üzere olan halifeliği Türkler ellerinde tutuyorlardı ve siyasi güç onların elinde idi. Vilayetlere ancak Türk olan valiler gönderilebiliyordu. Bu durumda Türklere yanaşmak, Türklerle iyi geçinmek İsteyenlerin Türkçe öğrenmeleri bir ihtiyaç halini almıştı.

Türkçeyi öğrenmek isteyenlere bu dili öğretmek amacıyla yazılan Divanü Lûgati't-Türk*'ün, 11. asırda bilim ve siyaset dili olmuş bulunan Arapçanın Türkçeden yüksek bir dil olmadığını göstermek gayesiyle meydana getirildiği de anlaşılmaktadır.

Bir dilbilimci ve etnograf titizliği ile çalışan Kâşgarlı Mahmud Divanü Lûgati't-Türk'de yaşadığı dönemdeki Türk boylarının sosyo-kültürel yapılarını ayrıntılı bir biçimde dile getirirken onların lehçe özelliklerini de aynı başarıyla eserine aktarmıştır.

Çağın Türk diyalektlerini içersine alacak bir sözlük olarak düşünülen Divanü Lûgati't-Türk aslında Türk dil ve kültürünün bir hazinesi olmuştur. Türk dili ve kültürünün inceliklerine inerek, 11. yüzyıldaki Türk dilini derleyen Divanü Lûgati't-Türk Türkçenin 900 yıllık gelişimine ve değişimine tanıklık eden bir kaynaktır.

Orhon-Yenisey Yazıtları, Divanü Lûgati't-Türk ve Eski Uygur Türkçesi metinleri Türk dilinin ulaşılabilen en eski dönemlerine ait başlıca

yazılı kaynaklardır. 8-13. yüzyıllar arasında Orta Asya'da geniş bir coğrafyada konuşulan Türkçenin gerek fonetik-morfolojik, gerekse gramer Özelliklerim görebileceğimiz, dildeki gelişme ve değişimleri takip edebileceğimiz son derece önemli yazılı belgeler olan bu kaynakları Eski Türkçe olarak adlandırabiliriz.

Eski Türkçenin ilk yazılı belgeleri diye nitelendirebileceğimiz bu eserler Çağdaş Türk Lehçeleri konusundaki araştırmalarda da Türkologlar açısından vazgeçilmez müracaat kaynaklarını teşkil etmektedirler. Orta Asya'dan kuzeye, batıya ve güneye yayılan Türk kavimlerinin her biri Türkçenin farklı lehçelerinde konuşmaya başladılar ve farklı sosyo-kültürel süreçlerden geçerek kendilerine özgü bir dil ve kültür yapısına sahip oldular. Günümüzde Sibirya'dan Doğu Avrupa'ya kadar yayılan çeşitli Türk boylarının lehçelerindeki farklılık ve zenginlikte bu sürecin izlerini görebilmekteyiz. Ancak Türk boylarının dilleri ve kültürleri farklı mecralarda gelişerek büyük bir çeşitlilik arz etse de özünde aynı kaynaktan, Eski Türkçe'den doğdu ve yola çıktı. Bu bakımdan, Çağdaş Türk Lehçeleri'ndeki gelişmeyi ve değişimi gösteren dilbilim verilerinin en önemli kaynakları arasında Eski Türkçenin en Önemli belgeleri sayılan Orhon-Yenisey Yazıtları, Divanü Lûgati't-Türk ve Eski Uygur Türkçesi metinleri gelmektedir.

KARAÇAY-MALKAR TÜRKÇESİ VE ESKİ TÜRKÇE

Kafkasya'nın Orta Kafkaslar adı verilen, sarp dağlar ve derin vadilerden meydana gelen bir bölgesinde konuşulmakta olan Karaçay-Malkar Türkçesi Türk lehçelerinin Kıpçak grubuna girmektedir.

Karaçay-Malkar Türkçesi Türk lehçelerinin Kıpçak kolunun Kafkasya'daki güney bölümünü meydana getirir. Sovyet Türkologlarından A. N. Samoyloviç'in 1922 yılında Petrograd'da yayınlanan *Nekotorie dopolneniya k klasifikatsi tu-*

retskih yazıkov adlı eserindeki Türk lehçeleri sınıflamasına göre Karaçay-Malkar Türkçesi Türk lehçelerinin *z* kolunun *y* bölümünün *tav*, *bol*-, *kalgan* grubuna girer. Buna göre Karaçay-Malkar Türkçesinde eski Türkçe *azak/adak* yerine *ayak*, *tag* (dağ) yerine *tav*, *olmak* yerine *bolmak*, *kalan* yerine *kalgan* biçimleri kullanılır. Bunlardan başka, Karaçay-Malkar Türkçesinde *ben* yerine *men* biçiminin kullanılması, kelime başında *y*- sesinin *c*- sesine dönüşmesi de Kıpçak Türk-çesinin özellikleridir (Tavkul, 2000: 4)

Günümüzde Rusya Federasyonu sınırları içerisinde kalan Kafkasya'da, Karaçay-Çerkes ve Kabardin-Balkar adlı iki özerk cumhuriyette yaşamakta olan Karaçay-Malkar Türklerinin dilleri çağdaş Türk lehçeleri konusunda araştırma yapanların yanı sıra, muhafaza ettiği eski Türkçeye ait dil özellikleri sayesinde Türk dili tarihi konusunda çalışmayı arzu edenler açısından da önem ve değer taşımaktadır.

Kafkasya halkları arasında önemli bir yere sahip olan Karaçay-Malkar Türkleri yüzyıllardan beri, Kafkas Dağlarının en yüksek zirvesi olan Elbruz dağının (*Mingi Tav*) doğu ve batısındaki yüksek dağlık arazilerde yer alan derin vadilerde, *kuban*, *Teberdi*, *Mara*, *Baksan* (Bashan), *Çegem*, *Çerek* gibi ırmakların yukarı kısımlarında yaşamaktadırlar.

Tarihî, antropolojik, arkeolojik ve linguistik araştırmalar Karaçay-Malkarlıların bu bölgede uzun yüzyıllar hakimiyet kuran çeşitli Türk kavimlerinin torunları olduklarını, ancak bazı sosyal tâbakalarının önemli oranda çeşitli Kafkas haiklan ile kanışıklarını ortaya koymaktadır.

Tarihî araştırmalar Karaçay-Malkar halkının ancak 16. yüzyıldan sonra "*Karaçaylı*", "*Malkar-lı*", "*Çegemli*" gibi adlarla tarih sahnesine çıktıklarını göstermektedir. Bu yüzyıla kadar Karaçay-Malkar halkını oluşturan etnik unsurlarla ilgili bilgiler yeterince açık değildir. Karaçay-Malkar halkının etnik yapısını oluşturan Türk kavimleri arasında Hunlar-Kara Bulgarlar, Alanlar, Hazar-

lar ve Kıpçaklar başta gelmektedir.

Hun Türklerinin Orta Asya'dan batıya göç ederek M.S. 370-375 yıllarında İdil (Volga) ırmağını geçip, Kafkasların kuzeyinde yaşayan Alanları boyundurukları altına aldıkları bilinmektedir (Grousset, 1980: 88). Batı Hunlarının bir kolu olan Bulgar Türklerinin 3.-4. yüzyıllarda Kafkasya'da Kuban bölgesine yerleştikleri anlaşılmaktadır (Feher, 1984: 5). Bizanslı tarihçi Diyonus de Charax, Hunların 330 tarihlerinde Kafkasların güneyine kadar indiklerini kaydetmiştir. Bunlar da Hunların Bulgar kolu idi (*Ku-rat*, 1972: 12).

558 yılında Kafkasya'ya gelen Avar Türkleri bir kısım Bulgar boyları ile birlikte Balkanlara Tuna bölgesine göç ettiler. 671 yılında liderleri Asparuk komutasında Balkanlara giden Bulgar Türkleri orada Slav kabileleri arasında eriyip yok oldular. Kafkasya'da kalan Kuban Bulgarla-n ise Alan ve Çerkes kabileleriyle yaşamaya devam ettiler (*Avcıoğlu*, 1978: 720).

Kuban Bulgarlarının Karaçay-Malkar halkının ilk ataları oldukları düşünülmektedir. Son yıllarda Karaçay bölgesinde ortaya çıkan runik harfli Hun-Bulgar Türkçesi yazıtlar bu görüşü desteklemektedir (*Bayçorov*, 1989).

M.S. 3. yüzyılda Urallardan göç ederek Kuban bölgesine gelen Macarlar uzun yıllar Kafkasya'da Bulgar Türklerine komşu yaşadılar. Bu ortak hayat sırasında kültür yönünden daha ileri olan Bulgar Türklerinden Macarca'ya pek çok kelime girdi. Macar Türkolog Zoltan Gombocz Macarların Kafkasya'da Kuban bölgesinde yaşadıkları dönemde Bulgar Türkçesinden Macarca'ya giren üç yüz kadar kelimeyi tespit etmiştir (*Gombocz*, 1912).

Bu kelimelerin bir çoğunun çağdaş Karaçay-Malkar Türkçesinde yaşıyor olması Karaçay-Malkar Türkçesini besleyen ana kaynaklara işaret etmesi açısından önemlidir. Bunlara örnek olarak şu birkaç kelimeyi gösterebiliriz:

Karaçay-Maıkar Türkçesi
Macarca

<i>eger</i>	"tazı, av köpeđi"	<i>agar</i>
<i>kavra</i>	"kamuş parçası"	<i>koro</i>
<i>keli</i>	"havan"	<i>kölyü</i>
<i>kürüç</i>	"dişbudak ağacı"	<i>köriş</i>
<i>çavka</i>	"bir tür karga"	<i>çoka</i>
<i>urçuk</i>	"iğ, kirman"	<i>orso</i>
<i>purç</i>	"karabiber"	<i>bors</i>
<i>kep</i>	"kalıp"	<i>kep</i>
<i>çum</i>	"kızılıcık"	<i>som</i>

(Tavkul, 1993: 22)

Karaçay-Malkar Türkçesinde Hun-Bul-gar Türkçesinden kalan pek çok kelime yaşamakla birlikte, Karaçay-Maıkar Türkçesinin asıl kelime hazinesini Kıpçak Türkçesi meydana getirmektedir. Ancak Eski Türkçe'nin yazılı metinlerine başvurarak yapacağımız bir mukayese ile Karaçay-Maıkar Türkçesinde yaşamakta olan Eski Türkçe kelimeleri tespit etmek mümkündür. Aşağıda, Eski Türkçe'nin yazılı kaynaklarından derlediğimiz ve Karaçay-Malkar Türkçesinde yaşamakta olan kelimelerin bir dizini verilmektedir. Dizinde Orhon-Yenisey Yazıtları (OY), Divanü-Lugati't-Türk (DLT), Eski Uygur Türkçesi metinleri (EUT) kısaltmaları ile gösterilmiştir.

KARACAY-MALKAR TÜRKÇESİNDEKİ ESKİ TÜRKÇE KELİMELER

açav ~ *aşav* "bahşiş, hediye" < açığ "Hanın bahşişi" DLT, açag ~ açığ "hediye, armağan" EUT
açıt- "ekşimek" < açı- DLT
açıt- "ekşitmek" < açıt- DLT
açuv "acı" < açığ DLT
ağaz " gelincik, kakım" < az~as "kakım" DLT

ahşı ~ *aşhı* "iyi" < yahşı DLT, yaqşı EUT
aqırm "yavaş" < aqrın DLT, aqruru EUT
alda- "aldatmak, kandırmak" < alda- DLT
aldav "hile" < altağ EUT
alf "kahraman" < alp "cesur, yiğit" OY, alp DLT
algış "övgü, dua, iyi dilek" < alqış DLT, alqış EUT
anca "o kadar" < anca DLT
anda " orada, onda" < anta "orada, oradan" OY, anda DLT
andan "oradan, ondan" < andan DLT
angar "ona" < angar OY, angar DLT, angar EUT
appa "dede" < apa "ata, ecdat; büyük" OY
arğış "kervan, mal-mülk" < arqış "kervan" OY, arqış DLT, arqış EUT
anq "kanal" < anq DLT, arıq EUT
anq "zayıf" < arıq DLT
ant- "temizlemek" < ant- DLT, ant- EUT
arqav "dokumacılıkta enlemesine atılan ip, mekik ipliği" < arqağ DLT, arqağ EUT
artuq "fazla, ziyade" < atıuq OY, artuq DLT, ar-tuq EUT
artmaq "heybe" < art- "yüklemek" DLT
aruv "güzel, temiz" < ang DLT, arıg EUT
asuv "yardım, destek, fayda" < asıg "fayda, kazanç, kâr" DLT, asıg EUT
asuvlu "faydalı" < asıglıg DLT, asıglıg EUT
aş "yemek" < aş OY, aş DLT, aş EUT
aşa- "yemek" < aş- DLT, aş- EUT
aşat- "yedirmek" < aşat- DLT, aşat- EUT
aşıq~ "acele etmek" < aşuq- EUT
aşhq "arpa, hububat" < aşlıq "buğday" DLT

ata- "İsim vermek" < *ata-* "lakap vermek" DLT, *ada-* - *ata-* "İsim vermek" EUT

atlan- "ata binip yola çıkmak" < *atlan-* DLT

av- "aşmak" < *ağ-* "yükselmek, çıkmak" OY, *ağ-* "çıkmak, aşmak" DLT

av/a- "kaplamak, örtmek" < *avla-* "bir şeyi çevrelemek" EUT

avlaq "kır, ova, boş arazi" < *ağlaq* "ıssız, çorak oturulmayan yer" DLT

avna- "yerde sırtüstü debelenmek" < *ağna-* DLT, *ağna-* EUT

avru- "ağrımak, hasta olmak" < *ağrı-* "hastalanmak" OY, *ağrı-* EUT

avruv "hastalık, ağrı" < *ağrığ* "ağrı" DLT, *ağrığ* "hastalık, sızı" EUT

avur "ciddî, ağırbaşlı, itibarlı" < *ağır* EUT

avuz "memeli hayvanların doğurduktan sonra verdikleri ilk süt" < *ağuz* DLT

aya- "esirgemek, korumak" < *aya-* "korumak, himaye etmek" OY, *aya-* DLT, *aya-* "saygı göstermek, saymak" EUT

ayaq "kâse, tas" < *ayaq* "çanak, kâse" DLT

ayrı "yaba, çatal" < *adı* DLT

ayt- "söylemek" < *ayt-* OY, *ayıt-* DLT, *ayıt-*EUT

azav "köpek dişi" < *azığ* "azı dişi" DLT, *azığ* EUT

bağana "direk, sütun" < *baqana* EUT

balavuz "balmumu" < *avuş* "mum, balmumu" DLT

bar "var, mevcut" < *bar* OY, *bar* DLT

bar- "varmak, gıtmek" < *bar-* OY, *bar-* DLT

başmaq "bir tür çarık, terlik" < *başmaq* "pabuç" DLT

batuv "alçak, çukur" < *batığ* "ırmağın derin yeri" DLT

bavur "karaciğer" < *bağır* DLT, *bağır* EUT

bay *bengin* " < *bay* OY, *bay* DLT, *bay* EUT

bayın- "zenginleşmek" < *bayı-* EUT

begit- *sağlamlaştırmak* " < *bekit-* DLT

bek "sağlam, sıkı" < *bek* DLT, *bek* EUT

bekle- "kapatmak, sağlamaştırmak" < *bekle-*DLT, *bekle-* EUT

beklen- "kapanmak, sağlamaştırmak" < *beklen-*DLT, *beklen-* EUT

belgi "işaret, iz, alâmet" < *belgü* DLT, *belgü* EUT

belgili "meşhur, belli" < *belgü* DLT, *belgü-*lüg EUT

belibav "kemer" < *bilbağı* EUT

ber- "Vermek" < *ber-* OY, *ber-* DLT

beril- "verilmek" < *beril-* DLT

bezgek "sıtma" < *bezgek* DLT, *bezgek* EUT

bıgın "karnı" < *bıqm* "kalça" EUT

birği "boru" < *borguy* "üflenerek öttürülen boru" DLT

bilev "bileği" < *bilegü* DLT, *bilegü* EUT

birev "bir kişi, bir kimse" < *biregü* EUT

biyağı "deminki, önceki" < *bayaqı* "deminki" EUT

biyik "Vüksek" < *bedük* "yüksek, büyük" DLT, *bedük* EUT

boqla- "pislemek" < *boqla-* DLT

bol- "olmak" < *bol-* OY, *bol-* DLT

boluş- "yardım etmek" < *boluş-* "birinden yana çıkmak, birinin dileğine uymak" DLT

boluş "yardım" < *boluş* "sözle yardım" DLT

boyav "boya" < *bodug* DLT

böle- "beşiğe yatırıp bağlamak" < *bele-* DLT

- börk* "kalpak" < börk DLT
- börü* "kurt" < bori OY, bori DLT, bori EUT
- börüley* "kurt gibi" < börleyü DLT
- böz* "bez" < böz DLT, böz EUT
- buçhaq* "paça" < buçğaq "kesilmiş hayvan derisinden çarık yapılan uçlar" DLT
- buğa* "boğa" < boqa DLT, buqa EUT
- buğov* "kelepçe, boyunduruk, pranga" < buqağü DLT, buqağü ~ boqağü EUT
- bulğa* "kariştirmek" < bulğa- DLT, bulğa- EUT
- burun* "önce, eskiden" < burun DLT
- burungu* "eski, önceki, eskiye ait" < burungı EUT
- buşuv* "üzüntü, keder" < buş- "sıkılmak, kederlenmek", buşaq "içi sıkıntılı, kederli" DLT, busuş "dert, keder, kaygı" EUT
- buşuvlu* "kederli, dertli" < busuşluğ "kederli, .dertli" EUT
- but* "bacak" < but EUT
- butak* "dal" < butaq DLT
- buv* "erkek geyik" < buğu EUT
- buyuq-* "uyuşmak, miskinleşmek", *buyuqdur-* "uyuşturmak, miskinleştirmek" < budut- "soğuktan dondurmak" DLT
- buz-* "bozmak" < buz- OY, buz- EUT
- buzul-* "bozulmak" < buzul- EUT
- buzov* "buzağı" < buzağü DLT, buzağü ~ bozağü EUT
- bürçe* "pire" < bürge DLT
- cab-* "örtmek, kapatmak" < yap- DLT, yap- EUT
- cabın-* "örtünmek" < yabın- EUT
- cahşı* "iyi" < yahşı DLT
- caq-* "bulaştırmak, sürmek" < yaq "çanak ve kap bulaşığı", yaq- "dokunmak, yaklaşmak" DLT
- cal* "at yelesi" < yal DLT
- cal* "ücret, aylık" < yal EUT
- çalan* "çıplak, yalın" < yalang OY, yalın DLT
- calbar-* "yalvarmak" < yalbar- EUT
- calın* "is" < yalın "alev" DLT, yalın "alev, parıltı" EUT
- cama-* "yamamak" < yama- DLT
- caman* "kötü" < yaman DLT
- camav* "yama" < yamağ DLT
- camız* "kasık" < yamız DLT, yamız EUT
- cangı* "eni" < yangı DLT, yangı EUT
- cangıl-* "Sanılmak" < yangıl- OY, yangıl- DLT, yangü- EUT
- cangur* "yağmur" < yamğur DLT, yamğur EUT
- canı-* "bilemek" < yanu- DLT
- canı-* "tehdit etmek, korkutmak" < yangı "tehdit, korkutma" DLT, yan-"tehdit etmek" EUT
- cañşa-* "gevezelik etmek" < yangşat- "bir kimsenin başını sözle ağrıtmak" DLT
- cañşaq* "geveze" < yangşaq DLT
- caraş-* "uyuşmak, anlaşmak" < yaraş- DLT
- carı-* "ışımak, aydınlanmak" < yaru- DLT, yarı-EUT
- carıq* "ışık, aydınlık" < yaruq DLT, yaruq EUT
- carıqlıq* "aydınlık" < yaruqluq DLT
- carıt-* "aydınlıtmak, ışıtmak" < yarut- DLT, yarut-EUT
- carlı* "fakir, zavallı, yoksul" < yarlıq DLT
- casaq* "vergi" < yasaq EUT
- caşav* "hayat" < yaşağü EUT
- caşır-* "gizlemek, saklamak" < yaşur- DLT, yaşıt-EUT
- caşıl* "yeşil" < yaşıl OY, yaşıl DLT, yaşıl EUT

- caşna-* 'parlamak, şimşek çakmak" < yaşna-DLT
cav "düşman" < yağı OY, yağı DLT, yağı EUT
cav 'yağ" < yağ DLT, yağ EUT
cav- yağmak" < yağ- DLT
cavrun "kürek kemiği" < yarı DLT
cavur 'binek hayvanlarının sırtlarına eyer veya semer vurulmasından oluşan yara" < yağır DLT
cay- "yaymak" < yad- DLT, yad- EUT
cay "yaz" < yay OY, yay DLT, yay EUT
cayaq "yanak" < yanaq DLT
cayav 'yaya" < yadağ OY, yadağ DLT, yadağ EUT
cayıl- 'yayılmak" < yadıl- DLT
caylıq "yayla" < yaylıq EUT
caz 'İlkbahar" < yaz OY, yaz DLT, yaz EUT
cazıq "günah, suç" < yazıq DLT, yazıq EUT
cazıl- "açılmak, yayılmak" < yazıl- DLT
cegen 'hasır" < yiken "hasır yapılan kovalak otu" DLT
cek "şeytan" < yek DLT, yek EUT
celim "tutkal" < yelim DLT, yelim EUT
celin 'inek veya koyun memesi" < yelin DLT
ceng "yen" < yeng DLT
cet- 'yetişmek, erişmek" < yet- DLT
cetegeyli 'Büyük Ayı yıldızları" < yetigen DLT
cıla- "ağlamak" < yığla- DLT, yığla- EUT
cılat- "ağlatmak" < yığlat- DLT
cıh 'ılık, sıcak" < yılığ DLT, yılığ EUT
cılıt- ısıtmak" < yılıt- DLT, yılıd- EUT
cılıqı "at sürüsü" < yılıqı OY, yılıqı EUT
- cılura-* 'parlamak" < yaldıra- DLT, yaltıra- ~ yıl-tıra- EUT
cıluravuuq 'parlak" < yaldruq DLT
cır "şarkı, destan" < yır "koşma, türkü" DLT, cır - ir EUT
cırıla- "şarkı söylemek, destan söylemek" < yırıla-DLT, ırıla- EUT
cıy- 'toplamak" < yığ- OY, yığ- DLT
cıyı 'koku" < yıdı DLT, yıd ~ yıdığ EUT
cıyıl- "toplanmak" < yığıl DLT, yığıl- EUT
cıyıla- 'koklamak" yıdla- DLT, yıdla- EUT
cıyın "grup, küme, topluluk" < yığın DLT
cıyırma 'yirmi" < yigirmi - yegirmi OY, yigirme ~ yigirmi DLT, yegirmi EUT
cılık 'ilik" < ilik DLT, yilik EUT
cip "ip" < yip EUT
cifi 'keskin" < yitik DLT, iti ~ yiti EUT
col "defa, kere" < yolu OY
coluq- "rastlamak" < yola- "tesadüf etmek, rast gelmek" EUT
con- 'yontmak" < yonu- DLT
conul- 'yontulmak" < yonul- DLT
corğa "eşkin at yürüyüşü" < yoriğa DLT
cort- "dörtmala koşturmak, koşuşturmak" < yort-DLT
coruq 'usul, metod, gidiş" < yoruq DLT, oruq ~ yorığ EUT
coy- 'yok etmek, harcamak, mahvetmek" < yod- "silme, bozma, mahvetme" DLT, yod- "sona erişme" EUT
coyul- 'yok olmak, mahvolmak, harcanmak" < yodul- DLT
cörme 'işkembeye sarılan bağırsaktan yapılan bir yemek" < yörgemeç "işkembe ve bağırsaktan yapılan bir yemek" DLT

- cubran* 'tarla faresi, geleni" < yamlan "bir çeşit sıçan" DLT
- cuq-* "bulaşmak, sirayet etmek, sıvanmak" < yuq- DLT
- cul-* 'kölelikten azat olmak için fidye ödemek" < yolun- "azat edilmek" DLT
- çuldur-* "fidye ödetmek" < yoltur- "para verdirerek köleyi azat ettirmek" DLT
- culduz* "yıldız" < yulduz DLT, yulduz EUT
- cuiq-* "yolmak" < yolq- DLT
- culuv* 'fidye" < yoluğ DLT, yuluğ EUT
- cumuş* "görev, vazife, iş, hizmet" < yumuş DLT, yumuş EUT
- cumuşçu* "hizmetçi, görevli" < yumuşçı EUT
- cunçut-* 'rahatsız etmek, incitmek, mahcup etmek" < yunçut- DLT
- curun* 'kumaş parçası" < yurun "ipek kumaş parçası" DLT, yurun "paçavra" EUT
- cuv-* "yıkamak" < yu- DLT, yu- EUT
- cuvaş* "sakin, yumuşak huylu" < yavaş DLT, yavaş EUT
- cuvuq yakm;* akraba, hısım" < yaguq OY, yağuq DLT, yaguq EUT
- cuvurgan* "yorgan" < yogurqan DLT
- cuvurt* "yoğurt" < yogurt DLT
- cügen* "gem" < yügün DLT
- cülü-* 'tırış etmek" < yüli- DLT, yül- EUT
- cülgüç* "ustura, çakı" < yüligü - yülüğü "ustura" EUT
- cülüt-* 'tırış ettirmek" < yüüt- ~ yülit- DLT
- çab-* "saldırmak" < çap- DLT
- çabaq* "balık" < çabaq DLT
- çaçıra-* "sıçramak" < saçra- DLT
- çaçırat-* "sıçratmak" < saçrat- DLT
- çagır* "şarap" < çağır DLT
- çaq* "zaman" < çağ ~ çağ EUT
- çal* "kır, alaca" < çal DLT
- çañç-* "saplamak, batırmak, dürtmek" < sañç-OY, sañç- DLT, sañç- EUT
- çarla-* "bağırıp çağırarak, gürtlü etmek" < çarla- "bağırarak, ağlamak" DLT
- çatır* "çadır" < çatır DLT
- çayqal-* "çalkalanmak" < yayqal- DLT
- çemiç* "üç yaşında dişi keçi" < çepiş "altı aylık keçi yavrusu" DLT
- çıbıq* "çubuk" < çıbıq DLT
- çıq* "çiğ" < çıq- "nemlenmek" DLT
- çing* "en, tam, gerçek, ilk" < çın "doğru, gerçek" DLT, çing EUT
- çır* 'iç yağı" < çir "yağ" DLT
- çoçha* "domuz yavrusu" < çocuq DLT
- çoqraq* "kaynak, pınar" < çoqra- "pınarda su kaynamak" DLT, çoqra- EUT
- çoyun* 'tunç ve bakır karışımı maden" < çodın DLT
- çörge-* "sarmak" < yöрге- DLT, yöрге- EUT
- çörgei-*'sarılmak" < yörgel- EUT
- çuh* "atı yürütmek için çıkarılan ses, deh" < çuh DLT
- çulga-* "dolamak, sarmak" < tolga- DLT
- çulğan-* "dolanmak, sarılmak" < tolğan- DLT
- çuruq* "çizme, ayakkabı" < çaruq "çarıq" DLT, çaruq EUT
- çuv* "ün, şöhret" < çav DLT
- dingiz* "şiş" < tangız- "şişmek" DLT
- ecikle-* "heceleme" < üjükle- DLT, ujak "hece, harf" EUT
- eçki* "keçi" < eçkü DLT, eçkü EUT

- egeç* "kız kardeş" < eke "abla" OY, eke "büyük kız kardeş" DLT, eke "abla" EUT
- eget* "uşak" < eget "gerdek gecesi gelin için gönderilen hizmetçi kadın" DLT
- ekev* "iki kişi" < ikegü "iki parça" OY
- el* "köy, memleket, vatan" < el "halk, ülke, devlet" OY, el "il, vilayet" DLT
- elt-* "götürmek" < elt- OY, ilt- EUT
- eltir* "bir haftalık kuzu derisi" < eldiri "oğlak derisi" DLT
- emiz-* "emzirmek" < emüz- DLT
- endi* "şimdi" < emdi DLT
- er* "erkek, er, koca" < er OY, er DLT
- erik* "deri tabaklamada kullanılan bir toz" < ertük DLT
- erin* "dudak" < erin DLT, erin EUT
- erin-* "üşenmek" < erin- DLT
- erkeç* "erkek keçi" < erkeç "genç teke" DLT
- ertte* "erken, sabah" < irte EUT
- esen* "sağ, salim" < esen DLT, esen EUT
- esirik* "sarhoş" < esgürük ~ esrük DLT, esrük EUT
- eskir-* "eskimek" < eskir- DLT
- eşit* "iştirmek, duymak" < eşid- OY, eşit- DLT
- eştil-* "duyulmak, iştirilmek" < eştil- DLT
- getmen* "kazma" < ketmen DLT, kitmen EUT
- gözet* "devriye" < közetçi "muhafız" EUT
- havun* "kavun" < qağun DLT, qağun EUT
- honşu* "komşu" < qonşı DLT, qonşı EUT
- ıçhın-* "kurtulmak, kaçmak, elden gitmek" < ıçgın- OY, ıçgın- DLT, ıçqın- - ıçgın- "kaybolmak" EUT
- ırgaq* "kanca, olta" < arğaq "balık avlamak için ucu eğri demir, olta", ırgaq "kanca" DLT, ırgaq EUT
- ışan-* "güvenmek, itimat etmek" < işen- DLT
- ıyıq ~ ıyıq* < ıduq "kutlu, mübarek, kutsal" OY, ıduq DLT, ıduq EUT
- içegi* "bağırsak" < içegü "iç, bağır" EUT
- ıgi* "iyi" < edgü OY, edgü DLT, edgü EUT
- ilin-* "takılmak, ilişmek" < ılın- ~ilin- DLT, ilin-EUT
- ilindir-* "takmak, iliştmek" < ilintür- EUT
- ilker* "çoban yıldızı" < Ülker DLT
- ingicge* "ince" < yinçge OY, yinçge DLT
- ingilik* "kadınların yanaklarına sürdükleri allık" < englik DLT
- ingir* "akşam, alaca karanlık" < ingir DLT, ingir EUT
- irk* "ğdiş edilmiş koç" < irk "dört yaşına girmek üzere olan koyun" DLT, irk EUT
- issi* "sıcak" < isig OY, isig DLT, isig EUT
- it burun* "kuşburnu, yabanî gül mey vasi" < it burnu EUT
- iy-* "göndermek, salmak, serbest bırakmak" < ıd-OY, ıd- DLT, id- EUT
- iyil-* "gönderilmek" < ıdı- EUT
- iye* "sahip, efendi" < idi OY, idi DLT, idi ~ iye EUT
- iyeği* "kaburga kemiği" < eyegü DLT
- iymen-* "çekinmek, sıkılmak, yüzü tutmamak" < eymen- DLT
- izle-* "aramak, istemek" < izde- EUT
- qaçan* "he zaman" < qaçan OY, qaçan DLT, qaçanEUT
- qaq* "kurutulmuş et" < qaç "kurutulmuş nesne" DLT

- qaqlan-* "kurutulmak" < qaqlan- DLT
- qala-* "yığmak" < qala- DLT
- qalın* ~ *qalım* "başlık parası" < qalın "baş, haraç"
OY, qalın "mihir olarak kadına verilen çeyiz" DLT
- qaîm* "sık, kalabalık, yoğun" < qalın DLT, qalın EUT
- qama-* "kamaşmak" < qama- DLT
- qamat-* "kamaştırmak" < qamat- DLT
- qamjaq* "böcek" < qamıçaq "su böceği" DLT
- qapçiq* "çanta, torba" < qapçuq EUT
- qarangı* "karanlık" < qarangı DLT, qarangı EUT
- qaravaş* "cariye, kadın köle" < qarabaş DLT, qa-rabaş
EUT
- qarga-* "beddua etmek, lanet etmek" < qarga-DLT,
qarga- EUT
- qargış* "beddua, lanet" < qargış DLT
- qarı* "altmış santimlik uzunluk Ölçüsü" < qarı "ölçü,
arşın" DLT
- qarılgaç* "kırlangıç" < qarılgaç DLT, qarılgaç EUT
- qarındaş* "kardeş" < qarındaş DLT, qarındaş EUT
- qars* ~ *hars* "el çırpma" < qars qars "el çırpma sesi"
DLT
- qarî* "yaşlı, ihtiyar" < qan "ihtiyar, yaşlı" OY, qart
EUT
- qatın* "kadın" < qatun OY, qaîun DLT
- qayda* "tîerede" < qayda DLT
- qayğı* "kaygı, tasa" < qadğu DLT
- qaygır-* "tasalanmak, kaygı etmek" < qadğur-DLT
- qayır-* "döndürmek, büktürmek" < qadır- DLT, qadır-
EUT
- qayır* "sarp, zor, heybetli" < qadır DLT
- qayt-* "dönmek" < qadıt- DLT
- keçe* "gece" < keçe DLT
- kekir-* "geğirmek" < kegir- DLT
- kel-* "gelmek" < kel- DLT
- kelin* "gelin" < kelin OY, kelin DLT, kelin EUT
- keltir-* "getirmek" < keltür- DLT
- keme* "gemi" < kemi DLT, kemi EUT
- keng* "geniş" < keng EUT
- kengeş* "danışma, istişare" < kengeş DLT, ken-geş
EUT
- kengeş-* "danışmak, istişare etmek" < kengeş-DLT
- kep-* "kurumak" < kepi- DLT
- kerki* "keser" < kerki DLT
- kerti* "gerçek, doğru" < kirtü "gerçeklik, doğruluk"
DLT, kirtü EUT
- kesek* "parça" < kesek DLT
- keziv* ~ *köziv* "sıra, zaman" < kezig EUT
- kezik* "küçük bıçak" < kezik "küçük kadın bıçağı"
DLT
- qılıq* "huy, karakter" < qılıq "huy, gidiş" DLT
- qıngır* "eğri" < qıngır "şaşı, yan bakış" DLT
- qıngıraq* "kılıç" < qıngıraq "et kesilen büyük bıçak"
DLT
- qıptı* "tnakas" < qıftı DLT
- qır-* "kazımak" < qır- DLT
- qırav* "kırağı" < qırağu DLT
- qırğıy* "ala doğan" < qırğıy "atmaca" DLT
- qışha* "kısa" < qışğa DLT
- qızğanç* "cimri, hasis" < qızğaç EUT
- kibik* "gibi" kibi DLT

- kiçi* "küçük" < kiçig OY, kiçig EUT
- kiçi*- 'kaşınmak' < kiçi- DLT
- kindik* "göbek" < kindik EUT
- kirit* "*kilit*" < kirit DLT
- kiritle*- 'kilitlemek' < kilitle- DLT
- kişen* "köstek" < kişen DLT
- kiy*- 'giymek' < ked- DLT, ked- EUT
- kiyik* "geyik; vahşi, yabanî" < kiyik ~ keyik "geyik, yabanî hayvan" OY, keyik "geyik; aslında yabanî olan her şey" DLT, keyik -kiyik EUT
- küyir*- "sokmak, girdirmek" < kigür- OY, kigür-EUT
- kiyiz* 'keçe' < kidiz DLT, kidiz EUT
- qobu* "içi boş, oyuk" < qobi "boş" EUT
- qobuz* 'müzik âleti, akordeon" < qubuz DLT, qo-buz EUT
- qoçhar* 'koç" < qoçgar DLT, qoçqar EUT
- qol* 'kanyon, sarp vadi" < qol "dağın tepesinden aşağı İnen ve derenin ortasından yüksekçe olan yer" DLT
- qongrav* "çan, zil" < qongragu, qangraq DLT, qongrağı EUT
- qongur* 'kahverengi, kestane rengi" < qongur DLT
- qor* ~ *qoranç* "ziyan" < qor DLT
- qora*- "kaybolmak, ziyan olmak" < qora- EUT
- qorğaşin* 'kurşun" < quruğın DLT
- qorluq* 'maya" < qor "yoğurt mayası" DLT
- qoş* "çift" < qoş DLT
- qoş-*" katmak, eklemek" < qoş- "katmak, koymak" DLT, qoş- EUT
- qoşuî*- 'katılmak, birleşmek" < qoşul- DLT
- qotar*- "boşaltmak" < qotur~ DLT
- qotur* "uyuz, sivilce" < qotur EUT
- qoy*- 'bırakmak" < qod- OY, qod- DLT
- qoy* 'koyun" < qony OY, qoy DLT, qoy EUT
- qoz* "ceviz" < qoz EUT
- köb* ~ *köp* "çok" < köp EUT
- koç*- "göçmek" < köç- EUT
- köçür*- 'tercüme etmek" < köçür- "istinsah etmek, yazmak" DLT
- kögürçün* < güvercin < kökürçkün DLT, kögürçün ~ kögürçgün EUT
- köl* "göl" < kol OY, köl EUT
- kölek* "gömlek" < könglek DLT
- kömürse*- "dibi tutmak, dibi yanmak" < kengirsi-DLT
- könçek* "pantolon" < künçek "urba yakası" DLT
- könçeklik* "yağmacılık, yağma" < kençliyü "Hanların düğünlerinde veya bayramlarda yağma edilmek üzere yapılan sofra" DLT
- körünçlük* "vitrin" < körünçle- "teşhir etmek, sergilemek" EUT
- kötür*- "kaldırmak" < kötür- OY, kötür- EUT
- köz* "göz" < köz EUT
- quba* "açık sarı, sarıya yakın renk" < quba "sarı ile kumral sarı arasında olan at rengi" DLT
- qumğan* 'İbrik" < qumğan DLT
- qurç* "çelik" < qurç DLT
- qurğaq* 'kurak, kuru" < qurğaq DLT
- qurtha* 'koca kan" < qurtğa DLT
- quthar*- 'kurtarmak" < qutğar- DLT, qutqar- ~ qutğar- EUT
- qutul*- 'kurtulmak" < qutul- DLT
- quvuq* 'mesane, sidik torbası" < qavuuq DLT, qağuuq EUT

- quvuc* "saman" < küvük DLT
- quvut* "kavrulmuş mısır ya da buğday unu" < qağut "darıdan yapılan bir yemek" DLT
- quyruq* "kalça, kış" < qudruc DLT
- kübe* < zırh" < kübe DLT
- kübürçek* "küçük sandık" < qabırçaq "tabut" DLT
- küç* "kuvvet, güç" < küç OY, küç "kuvvet, zulüm" DLT, küç EUT
- külkü* "gülme, neşe" < külgü "gülüş, gülme" DLT
- kümüş* "gümüş" < kümüş OY, kümüş DLT
- kün* "güneş" < kün OY, kün DLT, kün EUT
- künorta* "Öğlen" < kün ortu EUT
- kündeş* "kuma" < küng "kadın köle, cariye" OY, küni "kuma", küng "cariye" DLT, künteki "cariye" EUT
- kündüz* "gündüz" < küntüz OY, kündüz DLT, kündüz EUT
- küse-* "arzu etmek, hasret çekmek" < küse- ~ köse- EUT
- küvşen-* "geviş getirmek" < kevşen- DLT
- küy* "ağıt türünde şarkı" < küg "türkü, şarkı" EUT
- küy-* "yanmak" < köy- DLT, küy- ~ köy- EUT
- küydür-* "yakmak" < köydür- EUT
- küye* "güve" < küye DLT
- küyöv* "damat" < küdegü DLT, küdegü EUT
- küyüz* "halı" < küvüz "yaygı, yünden dokunmuş yaygı" DLT
- küz* "güz, sonbahar" < küz DLT, küz EUT
- küzgü* "ayna" < közüngü DLT, közüngü EUT
- laçın* "şahin, doğan" < laçın DLT, laçın EUT
- ma* "işte" < ma "al, işte anlamında bir kelime" DLT
- maqa* "kurbağa" < baqa DLT, bağa EUT
- mangra-* "melemek" < mangra- "bağırmaq" DLT, mangra- EUT
- munçaq* "boncuk" < monçuq DLT, munçuq EUT
- mungay-* "küsmek, gücenmek, somurtmak" < bung "sıkıntı, dert" OY, mungad- "bunalmak" DLT
- myı* "beyin" < miyi EUT
- ming* "bin sayısı" < bing OY, ming DLT, ming EUT
- mingi* "ebedi, daimi, sonsuz" < bengü OY, men-gü DLT, mengi ~ mengü EUT
- mor* "boz" < moz EUT
- möz* "bez" < böz DLT
- müyüz* "boynuz" < müngüz DLT, müyüz - mün-güz EUT
- neçük* "nasıl" < neçük EUT
- nege* "neden, niçin" < nege - negü EUT
- neme* "şey, nesne" < neme EUT
- nença* "ne kadar, kaç" < nençe "ne kadar, nice" OY
- nöger* "arkadaş" < nöker "maiyet" EUT
- oğur* "uğur, kutluluk, bahtiyarlık" < oğur "hayır, bereket, uğur" DLT
- oltan* "taban köselesi" < oldang "pabuç altı, tabanı" DLT
- oltur-* "oturmak" < olur- OY, oltur- DLT, oltur-EUT
- ong-* "refaha ermek, başarılı olmak" < ongul- "iyileşmek, düzelmek" DLT
- ong* "sağ taraf" < ong DLT, ong EUT
- ong-* "solmak" < ong- DLT

- ongar-* "mutlu etmek, sevindirmek" < *ongar-* "iyileştirmek, onarmak" EUT
- or-* "biçmek, kesmek" < *or-* DLT
- ornat-* "yerleştirmek" < *ornat-* "yerine koymak" DLT
- orul-* "biçilmek, kesilmek" < *orul-* DLT
- orun* "yer, mevki" < *orun* "yer, taht" EUT
- osal* "kötü, işe yaramaz" < *usal* kişi "gafil, iş bilmeyen" DLT
- ot* "ateş" < *ot* OY, *ot* DLT, *ot* EUT
- ot* 'zehir" < *ot* DLT
- otov* "oda" < *otağ* DLT
- oz-* "geçmek" < *oz-* DLT, *oz-* EUT
- öçeş-* barışmak, rekabet etmek, bahse tutuşmak" < *öçeş-* DLT
- öçül-* "sönmek" < *öç-* EUT
- öçür-* "söndürmek" < *öçür-* DLT, *öçür-* EUT
- öge* "üvey" < *Ögey* DLT
- ökün-* 'pişman olmak" < *ökün-* OY, *ökün-* DLT, *ökün-* EUT
- ölüg* "ölü" < *Ölüg* OY, *ölüg* DLT
- ön* "ses" < *ön* ~ *ün* DLT, *ün* EUT
- önge* "başka" < *öngi* DLT
- öpke* "akciğer" < *öpke* DLT, *öpke* EUT
- öpkele-* 'küsmek, danlmak" < *öpkele-* "kızdığı için yüz çevirmek" DLT
- örle-* "tırmanmak, yükselmek" < *ör-* "yukarı çıkmak, yükselmek" OY, *örle-* "yükselmek" DLT, *örle-* EUT
- örten* "yangın" < *ört* "yangın, yanan nesne", *ör-te-* "yakmak" *örten-* "yanmak" DLT, *örten* "alev, ateş" ~ *ört* "alev, ateş", *Örte-* "yakmak", *örten-* "yanmak" EUT
- örüş* "yokuş, sırt, tepe" < *örüş* "çıkış, yükseliş" EUT
- öt-* "geçmek" < *Öt-* DLT
- ötmek* "ekmek" < *ötmek* DLT, *ötmek* EUT
- purç* "karabiber" < *murç* DLT, *murç* ~ *mirç* EUT
- sağın-* "düşünmek" < *saqın-* OY, *saqın-* DLT
- sağış* "düşünce" < *saqış* EUT
- saq* "dikkatli, tedbirli, itinalı" < *saq* EUT
- sat-* "koymak" < *sal* EUT
- salın-* "sarkmak, sallanmak" < *salın-* DLT
- san* '<sayı" < *san* DLT, *san* EUT
- san* "vücut, beden" < *san* EUT
- sana* "saymak" < *sana-* DLT, *sana-* EUT
- sanavsuz* "sayısız, hesapsız" < *sanağuluğsuz* EUT
- sandra-* "saçmalamak, sayıklamak" < *sandırı-*DLT
- sansız* "hadsiz hesapsız, sayısız" < *sansız* OY, *sansız* EUT
- sarğal-* sararmak" < *sarğar-* DLT
- sarq-* "akmak, sızmak" < *sarq-* "sızmak, damlamak" DLT
- sata* 'mercan" < *sata* DLT
- satuv* "satış, ticaret" < *satığ* DLT, *satığ* EUT
- satuvçu* "tüccar, satıcı" < *satığçı* EUT
- savluq* "sağılan hayvan, sağmal" < *sağlıq* "dişi koyun, sağmal, sağılan hayvan" DLT, *sağlıq* EUT
- sedire-* 'incelmek, seyrekleşmek" < *sedre-* DLT, *sedrek* "seyrek" EUT
- sediret-* 'inceltmek, seyrekleştirmek" < *sedre-*DLT
- sekir-* "atlamak, sıçramak" < *sikri-* EUT
- sıbizği* 'kaval, boru" < *sıbizğu* "düdük, boru" DLT

sıdır- "sıyırmak" < sıdır- DLT

sın- "kırılmak" < sın- DLT

sırı 'mezar" < sın DLT, sın EUT

sına- "denemek" < sına- DLT, sına- EUT

sıngar 'tek, bir tane, yalnız" < sıngar "bir şeyin tarafı, yanı" DLT

sırl- "kuşatılmak" ~ *sırın-* "dahil olmak, eklenmek" < *sırl-* "bulaşmak, yapışmak" DLT

sıt- "ezmek, boğmak, mağlup etmek" ~ *sıtıl-* "ezilmek, mağlup olmak" < *sıtur-* "kestirmek, kırdırmak, kıydırmak" DLT

sıyt "feryat, ağlama" < sığıt OY, sığıt DLT, sığıt EUT

siy- "işemek" < sid- EUT

soguş- "savaşmak" < soğuş- EUT

sohta " karaciğer ve baharatların bağırsağa doldurularak pişirilmesiyle yapılan bir yemek" < soqtu "karaciğer, et ve baharat karıştırılarak doldurulan ve pişirildikten sonra yenen bağırsak dolması" DLT

soruğ "soru" < soruğ DLT

sök- "kınamak, eleştirmek" < sök- "azarlamak, sövmek" EUT

suğar- "sulamak" < suvğar- DLT

suqlan- "arzu etmek, özlem duymak" < suq "açgözlü" DLT, soqlan- EUT

suv "su" < sub OY

süriv "sürü" < sürüg DLT, sürüg EUT

süyek "kemik" < süngük OY, süngük DLT, sün-gük EUT

tab- "bulmak" < tap- DLT, tab- EUT

tab "elverişli, uygun, müsait" < tap "elverir, yeter" DLT

tab "yara izi, iz" < tap "yaralama, dövme izi" DLT

tab bol- "uygun olmak, elvermek" < tap bol-DLT

taba "taraf, yön, ...e doğru" < tapa OY, taba DLT, tapa EUT

tabın- "tapınmak" < tabın- EUT

tal- "yorulmak" < tal- EUT

tal "söğüt" < tal EUT

talaq "dalak" < talaq DLT

talav 'ruam hastalığı, kazıklı humma hastalığı" < talagu "çabuk öldüren zehir, iç ağrısı" DLT

talğır "çizgili, alacalı" < tarğıl DLT

talpın- "heveslenmek, arzu etmek" < talpın "çırpınmak" DLT

tam- "damlamak" < tam- DLT

tamaq "boğaz" < tamaq DLT, tamaq EUT

tamçı "damla" < tamçır- "damlamak" DLT

tamğa "damga" < tamğa OY, tamğa DLT, tamğa EUT

tamır "damar" < tamir DLT, tamir EUT

tamız- "damlatmak" < tamuz- DLT, tamız- EUT

tang "hayret verici, ilginç, muhteşem" < tang "şaşacak, şaşılacak nesne, acayip şey" DLT, tang EUT

tang "sabah vakti, tan" < tang DLT, tang EUT

tapcan "sedir" < tapçan "erişilemeyen üzüm salkımlarını kesmek için toplayanın üzerine çıktığı sofraya biçiminde üç ayaklı bir nesne" DLT

tar "dar" < tar DLT

taral- "taranmak" < taral- DLT

tart- "çekmek" < tart- DLT, tart- EUT

tartar "bıldırcın" < tartar "kumruya benzer bir kuş" DLT

taşla- "terketmek, bırakmak, atmak" < taşla-"gurbete gitmek" DLT

- tatuv* "tat, lezzet" < tatığ DLT, tatığ EUT
tatuvlu 'tatlı, lezzetli" < tatıglığ DLT, tatıglığ EUT
tav "dağ" < tağ OY, tağ DLT, tağ EUT
tavuş "tavuk", erkek tavuş "horoz" < taqağu, erkek taqağu DLT
tay- "kaymak" < tay- DLT, tay- EUT
tayaq "sopa" < tayaq DLT, tayaq EUT
tayuv "kaygan" < tayığ DLT
tebre- "kıılmıdamak, hareket etmek, sallanmak" < tepre- DLT, tebre- EUT
tebren- "kıılmıdanmak, hareket etmek" < tepren-DLT
tebret- "kıılmıdatmak, hareket ettirmek, sallamak" < tepret- DLT, tebret- EUT
temir "demir" < temir OY, temir DLT
temirqazıq "demirkazık, kutup yıldızı" < temür-qazuq DLT
teng "eşit, denk, akran" < teng DLT
tengiz "deniz" < tengiz DLT
ter "ter" < ter DLT
terge- "hesaplamak, saymak" < ter "ücret, çalışma-na verilen para" DLT
terk "hızlı, çabuk, tez" < terk DLT, terk EUT
terle- "terlemek" < terle- DLT
terlet- "terletmek" < terlet- DLT
teş- "çözmek" < şeş- DLT
teyri "gökyüzü, sema" < tengri OY, tengri DLT
teyri "tanrı" < tengri OY, tengri DLT
tın- "dinlenmek, solumak, nefes almak" < tın-DLT, tın- EUT
tınç "rahat, huzurlu, kolay" < tünç EUT
tınçı- "bozulmak, çürümek, küflenmek" < tınçı-DLT
tingıla- "dinlemek" < tıngla- OY, tıngla- DLT
ty- "engel olmak, men etmek" < tıd- OY, tıd-DLT, tıd- EUT
tyın "sincap" < teyeng OY
tyış "engelleme, engel olma" < tıdış DLT
tik- "dikmek" < tik- DLT
tile- "dilemek" < tile- DLT
tilek "dilek" < tilek DLT
tilkem "dilim" < tilge DLT
tin "ruh" < tın "ruh, nefes, soluk" DLT, tın EUT
tire- "dayamak" < tire- DLT
tirev "destek, dayanak" < tiregü "direk, kendisi-ne bir şey dayanılan veya kendisiyle bir şey durdurulan nesne" DLT
tiri "diri" < tirig DLT
tiril- "dirilmek" < tiril- DLT
tirmen "değirmen" < tegirmen DLT
tişi "dişi" < tişi DLT
tiy- "değmek, dokunmak" < teg- OY, teg- DLT
tiyir- "değdirmek, dokundurmak" < tegür- DLT
tiyre "mahalle, çevre" < tegre DLT, tegre EUT
tiz- "dizmek" < tiz- DLT
tizil- "dizilmek" < tizil- DLT
toltur- "doldurmak" < toltur- DLT
tomur- "tomruk yapmak, kesmek" < tomur-DLT
ton "kürk" < ton "elbise" OY, ton DLT
tonguz "domuz" < tonguz DLT, tonguz EUT
tot "pas" < tut ~ tat "kılıç ve benzeri şeylerin üzerine çöken pas" DLT
toy- "doymak" < tod—toy- DLT
toz- "zayıf düşmek, zayıflamak", azıb-toz- "za-

- yıflamak" < tor- "zayıf düşmek" OY, torug ~ toruq "zayıf EUT
- tögül-* "dökülmek" < tökül- DLT
- tök-* "dökmek" < tök- DLT
- tölü* "nesil" < töl "yavru, döl" DLT
- töppe* "tepe" < töpü "tepe" OY
- tör* "evin veya odanın en İyi ve itibarlı yeri, başköşesi" < tör DLT
- töre* "mahkeme, kanun" < töre "düzen, nizam" DLT
- tört* "dört" < tört DLT
- töşek* "döşek" < töşek DLT
- tuban* ~ *tuman* "sis" < tuman DLT, tuman EUT
- tuç* "tunç" < tuç DLT
- tul* "dul" < tul DLT
- tuluq* "tulum" < tulquq DLT, tuluq EUT
- tunçuq*~ "boğulmak" < tunçuq- "soluyamaz olmak" DLT
- tur-* "kalkmak" < tur- DLT
- turğuz-* "kaldırmak" < turğur- DLT
- turma* "turp" < turma DLT
- turna* "turna" < turna DLT
- tav-* "doğmak" < tog- DLT
- tuv* "vahşi at" < tıg "al ile doru arası at rengi" DLT
- tuvar* "davar, sığır" < tavar DLT
- tuvra-* "doğramak" < toğra- DLT
- tuvral-* "doğranmak" < toğral- DLT
- tuyaq* "at tırnağı, toynak" < tuyağ DLT
- tuz* "tuz" < tuz DLT
- tazaq* "tuzak" < tuzaq DLT
- tüb* "dip, alt, kök" < түb ~ түp DLT, түb ~ түp EUT
- tügel* "henüz, tamamen, büsbütün" < tüketi "tamamıyla, bütün" OY, tükel "tamamen, büsbütün" DLT
- tülkü* "tilki" < tilkü DLT
- tümen* "on bin" < tümen OY, tümen EUT
- tüngüç* "ilk doğan çocuk, ilk evlat" < tun "kadının ilk çocuğu" DLT
- tüngül-* "ümidini kesmek, vazgeçmek" < töngül-DLT
- tüş* "düş, rüya" < түş DLT
- tüş-* "inmek" < түş- OY, түş- DLT
- tüş* "öğle üzeri" < түş ödi "kuşluk vakti" DLT
- tüşür-* "İndirmek" < түşür- OY, түşür- DLT
- torun* "duman" < tütin DLT, tütin EUT
- tüy-* "bağlamak" < түg- DLT
- tüy* "darı" < tögi "darının kabuğu çıkarıldıktan sonra kalan Öz" DLT
- tüye* "deve" < teve DLT
- tüyme* "düşme" < түgme DLT
- tüyül-* "bağlanmak" < түgöl- DLT
- tüyül* "değil" < tegül DLT
- tüyüş-* "dövüşmek" < tögüş- DLT
- tüz* "düz" < түz DLT, түz EUT
- uçuz* "değersiz, hor görülen ucuz" < uçuz DLT, uçuz EUT
- uçuzla-* "hor görmek, değer vermemek, hakaret etmek" < uçuzla- DLT, uçuzla- EUT
- uku* "baykuş" < ügi DLT
- ul* "oğul" < ogul DLT
- ular* "keklik" < ular DLT
- ullay-* "büyüme" < ulğad- DLT
- ulov* "yük hayvanı, taşıma aracı" < ulağ "binek at" DLT, ulağ EUT

una- "razı olmak, kabul etmek" < una- DLT, una- EUT

unama- "razı olmamak, kabul etmemek" < una-ma- "tasvip etmemek, razı olmamak" OY

ur- "vurmak" < ur- OY, ur- DLT

urla- "çalmak" < ogrıla- DLT, ogurla- EUT

urluq "tohum" < urug + luq DLT

uru "hırsız" < ogrı DLT, ogrı EUT

uruş "savaş" < uruş DLT

uruş- "savaşmak" uruş- DLT

uruv "kabile, boy, soy" < urug "nesil, soy" EUT

uşa- "benzemek" < ohşa- DLT, oqşa- EUT

uşaq "sohbet, konuşma" < uşaq "dedikodu" DLT

uf- "yenmek, mağlup etmek" < ut- DLT

uv "zehir" < ağu DLT

uv- "ufalamak" < uv- DLT

uvuz "memeli hayvanların doğurduktan sonra ilk verdikleri süt" < uğuz EUT

uya "yuva" < uya "kuş yuvası" DLT, uya EUT

uyal- "utanmak, çekinmek" < uyal- DLT

uyat "ayıp, edep, haya" < uyat EUT

uyuq "çizme" < oğuq, etük DLT

uyut- "yoğurt yapmak, mayalamak" < udit- "peynir yapmak, katılaştırmak" DLT

uzaq "uzun" < uzaq DLT

üçev "üç kişi" < üçegü "her üçü" OY

üçgül "üçköşe, üçgen" < üçgül DLT

üleş- "paylaşmak" < üleş- DLT, üleş- EUT

ülüş "pay, hisse" < ülüş DLT

ür- "üfleme" < ür- DLT, ür- EUT

ütür- "delmek, delik açmak" < üt "delik" EUT

üy "ev" < üv DLT, öy EUT

üyre- "üremek, çoğalmak" < üdre- DLT

üyyür "aile, büyük aile, dost, arkadaş grubu, aygır idaresindeki vahşî at sürüsü.< ögür "koyun, geyik, bağırtlak kuşu, deve, cariye gibi şeylerin toplu halde bulunması, bunların sürüsü, bö-lük" DLT, ügür EUT

üyüt- "tüyleri yakmak" < üt- DLT

üz- "kesmek, koparmak" < üz- OY, üz- DLT, üz-EUT

üzül- "kopmak, kesilmek" < üzül- DLT, üzül-EUT

SES DEĞİŞMELERİ

Karaçay-Malkar Türkçesinde yaşamakta olan Eski Türkçe kelimeler incelendiğinde bu kelimelerin birçoğunun fonetik bakımdan değişime uğradığı görülmektedir. Eski Türkçe'ye göre Karaçay-Malkar Türkçesindeki ses değişimlerini şu başlıklar altında toplamak mümkündür.

1- -a- > -o-

Eski Türkçe'de kelime ortasındaki "a" sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde bazı kelimelerde "ğ" sesinin çift dudak ünsüzü "v" sesine değişmesinin etkisiyle "o" sesine dönüşmüştür.

buzagu > buzov "buzağı"

otağ > otov "oda"

buqağ > bugov "kelepçe, pranga, boyunduruk"

2- -a- > -u-

Eski Türkçe'de ilk hecedeki "a" sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde bazı kelimelerde "ğ" sesinin çift dudak ünsüzü "v" sesine dönüşmesinin etkisiyle "u" sesine dönüşmüştür.

yaguq > cuvuq "yakın"

yavaş > cuvaş "sakin"

çav > çuv "ün, şöret"

qaquq > quvuq "mesane"

qağut > quvut "kavrulmuş mısır unu"

3--d->y-

Eski Türkçe'deki "d" sesi Karaçay-Malkar Türkçesindeki bazı kelimelerde "y" sesine dönüşmüştür.

adrı > ayrı "yaba, çatal"

budut- > buyuq~ "uyuşmak, miskinleşmek"

yad- > cay- "yaymak"

yadağ > cayav "yaya"

yıdı > cıyı "koku"

yod- > coy- "yok etmek harcamak"

qadır- > qayır- "döndürmek, büktürmek"

4- e- > i-

Eski Türkçe'de kelime başında bulunan "e" sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde bazı kelime-lerde daralarak "i" sesine dönüşmüştür.

englik > ingilik "allık"

eymen- > iyemen- "çekinmek, sıkılmak, yüzü tutmamak"

eyegü > iyegi "kaburga kemiği"

5- -e- > -t-

Eski Türkçe'de kelime ortasında bulunan "e" sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde bazı kelimelerde daralarak "i" sesine dönüşmüştür.

ked- > kiy- "giymek"

keyik > kiyik "geyik"

teg- > tiy- "değmek, dokunmak"

tegre > tiyre "mahalle, çevre"

6- -e-/-ü- > -i-/-i-

Eski Türkçe'deki bazı kelimelerde yer alan ilk hecedeki "e" sesi ile ikinci hecedeki "ü" sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde daralarak her iki hecede de "i" sesine değişmiştir.

bedük > biyik "yüksek"

edgü > igi "iyi"

mengü > mingi "ebedî, sonsuz"

7- -ğ- > -h-

Eski Türkçede kelime içinde yer alan art damak konsonantı "ğ" sesi Karaçay-Malkar Türk-çesi bazı kelimelerde "h" sesine dönüşmüştür.

buçğaq > buçhaq "paça"

qısğa > qışha "kısa"

qutğar- > quthar- "kurtarmak"

8--ğ->-v-

Eski Türkçe'de kelime sonunda yer alan "g" sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde çift dudak ünsüzü "v" sesine dönüşmüştür.

açığ > açuv "Öfke"

arqağ > arqav "mekik ipliği"

ağlaq > avlaq "kır, ova"

ağrığ > avruv "hastalık, ağrı"

bağır > bavur "karaciğer"

tağ > tav "dağ"

9- -ğu/-gü > -v

Eski Türkçe'de kelime sonunda yer alan "-ğu/-gü" hecesi Karaçay-Malkar Türkçesinde çift dudak ünsüzü "v" sesine dönüşürken sondaki ünlüyü de kaybetmiştir.

bileğü > bilev "biley taşı"

bireğü > birev "bir kişi, kimse"

buğağü > bugov "kelepçe, boyunduruk, pranga"

buğü > buv "erkek geyik"

buzğağü > buzov "buzağı"

yaşağü > çaşav "hayat"

10--ğ-/-g->-y-

Eski Türkçe'deki "ğ-g" sesleri Karaçay-Malkar Türkçesinde bazı kelimelerde "y" sesine değişmiştir.

sığıt > sıyıt "feryat, ağlama"

yığın > cıyın "grup, topluluk"

yığ- > cıy- "toplamak"

küg > küy "ağıt"

tüg- > tüy- "bağlamak"

yigirme > cıyırma "yirmi"

11- -ı- > -a-

Eski Türkçe'de kelime ortasında yer alan "ı" sesi Karaçay-Malkar Türkçesi bazı kelimelerde "a" sesine değişmiştir.

açığ > açav "bahşiş, hediye"

azıg > azav "köpek dişi"

12- -ı- > -i-

Eski Türkçe'deki "ı" sesi Karaçay-Malkar Türkçesi bazı kelimelerde "i" sesine değişmiştir.

ıd- > iy- "göndermek, serbest bırakmak"

laçın > laçın "şahin, doğan"

tın > tin "ruh"

13- -ı- > -u-

Eski Türkçe'de kelime ortasında yer alan "ı" sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde "g" sesinin çift dudak ünsüzü "v" sesine değişmesinin etki-siyle "u" sesine dönüşmüştür.

arığ > aruv "güzel"

açığ > açuv "öfke"

asığ > asuv "fayda"

agrığ > avruv "hastalık, ağrı"

ağır > avur "ağır"

batıg > batuv "alçak, çukur"

bağır > bavur "karaciğer"

tatıg > tatuv "tat, lezzet"

tayıg > tayuv "kaygan"

yağır > cavur "yara"

14- -i- > -e-

Eski Türkçe'de yer alan dar ünlü "i" sesi Karaçay-Malkar Türkçesi bazı kelimelerde "e" sesine dönüşmüştür.

irte > ertte "erken"

ilt- > elt- "götürmek"

kirtü > kerti "gerçek"

sikri- > sekir- "atlamak, sıçramak"

15- -i- > -ı-

Eski Türkçe'de bazı kelimelerde ortada bulunan "i" sesi Karaçay-Malkar Türkçesi bazı kelimelerde "ı" sesine dönüşmüştür.

çir > çır "iç yağı"

işen- > ışan- "güvenmek"

miyi > mıyı "beyin"

yigirme > cıyırma "yirmi"

16- k- > g-

Eski Türkçede kelime başında bulunan "k" sesi Karaçay-Malkar Türkçesi bazı kelimelerde "g" sesine dönüşmüştür.

ketmen > getmen "kazma"

közetçi > gözet "devriye"

17- -q- > -g-

Eski Türkçe bazı kelimelerdeki art damak konsonantı "q" sesi Karaçay-Malkar Türkçesi bazı kelimelerde art damak konsonantı "g" sesine dönüşmüştür.

alqış > algış "dua"

arqış > arğış "kervan"

bıqın > bığın "karın"

buqa > buğa "boğa"

buqağu > buğov "kelepçe, boyunduruk, pranga"

saqm- > sağm- "düşünmek"

18- -k- > -g-

Eski Türkçede kelime içinde yer alan "k" sesi Karaçay-Malkar Türkçesi bazı kelimelerde "g" sesine dönüşmüştür.

bekit- > begit- "sağlamlaştırmak"

eke > egeç "kızkardeş"

nöker > nöger "arkadaş"

tökül- > tögül- "dökülmek"

tükel > tügel "henüz"

19- q- > h-

Eski Türkçede kelime başında bulunan "q" sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde bazı kelimelerde "h" sesine dönüşmüştür.

qağun > havun "kavun"

qonşı > honşu "komşu"

20- -ng- > -y-

Eski Türkçe'de yer alan nazal "ng" sesi Karaçay-Malkar Türkçesi bazı kelimelerde "y" sesine değişmiştir.

müngüz > müyüz "boynuz"

süngük > süyek "kemik"

yanaq > cayaq "yanak"

21- o- > u-

Eski Türkçe'de kelime başında yer alan "o" sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde bazı kelimelerde daralarak "u" sesine değişmiştir.

oğul > ul "oğul"

oğrı > uru "hırsız"

oğrıla- > urla- "çalmak"

oqşa- > uşa- "benzemek"

22- -o- > -u-

Eski Türkçe'de ilk hecede yer alan "o" sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde daralarak "u" sesi-ne dönüşmüştür.

toğ- > tuv- "doğmak" yogurqan >

cuvurğan "yorgan" yoğurt > cuvurt

"yoğurt" yolug > culuv "fidye" yolq- >

culq- "yolmak"

23- -ö- > -ü-

Eski Türkçe'de ilk hecede yer alan "ö" sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde daralarak "ü" sesi-ne dönüşmüştür.

töngül- > tüngül- "ümidini kesmek"

tögi > tüy "darı"

tögüş- > tüyüş- "dövüşmek"

24- s- > ç-

Eski Türkçe'de kelime başında yer alan "s" sesi Karaçay-Malkar Türkçesi bazı kelimelerde "ç" sesine dönüşmüştür.

saçra- > çaçıra- "sıçramak"

sanç- > çañç- "saplamak, batırmak"

25- t- > ç-

Eski Türkçe'de kelime başında yer alan "t" sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde bazı kelimelerde "ç" sesine dönüşmüştür. Bu özelliğe Çuvaşça ve Moğolca'da da rastlamak mümkündür. Örneğin, titre- "titremek" > çiçire- (Moğol.), kert- "kertik açmak" > kerçi- (Moğol.), turnak > çime (Çuvaş.), tin "soluk" > çim (Çuvaş.).

tolğa- > çulğa- "dolamak, sarmak"

tolğan- > çulğan- "dolanmak, sarılmak"

26- -u- > -ı-

Eski Türkçe'de ikinci hecede yer alan "u" sesi Karaçay-Malkar Türkçesi bazı kelimelerde "ı" sesine dönüşmüştür.

aqrın > aqrın "yavaş"

artuq > artıq "fazla"

aşuq- > aşıq- "acele etmek"

qapçuq > qapçıq "çanta, torba"

qarangu > qarangi "karanlık"
 qatun > qatın "kadın"
 qadğur- > qaygır- "tasalanmak, kaygı etmek"
 qırğuy > qırğy "ala doğan"
 yaruq > carık "ışık, aydınlık"
 yazuq > cazıq "günah, suç"

27- -ü- > -i-

Eski Türkçe'de ikinci hecede yer alan "ü" sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde bazı kelimelerde "i" sesine değişmiştir.

bedük > biyık "yüksek"
 belgü > belgi "işaret"
 eçkü > eçki "keçi"
 emüz- > emiz- "emzirmek"
 erük > erik "erik"

28- y- > c-

Eski Türkçe'de kelime başında bulunan "y" sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde "c" sesine değişmiştir.

yap- > cab- "örtmek"
 yal > cal "at yelesi"
 yalbar- > calbar- "yalvarmak"
 yarnağ > camav "yama"
 yamız > camız "kasık"
 yaruq > canq "aydınlık, ışık"
 yadağ > cayav "yaya"
 yay > cay "yaz"
 yek > cek "şeytan"

29-y->ç-

Eski Türkçe'de kelime başında yer alan "y" sesi Karaçay-Malkar Türkçesi bazı kelimelerde "ç" sesine değişmiştir.

yayqal- > çaykal- "çalkalanmak"
 yörge- > çörge- "sarmak"

SONUÇ

Kelime hazinesi ve ses değişimleri bakımından Karaçay-Malkar Türkçesini Eski Türkçe ile mukayese ettiğimizde Karaçay-Malkar Türkçe-sinin kelime hazinesinde Eski Türkçe kelimelerin önemli bir yer işgal ettiği görülmektedir. Türkçenin ana kaynağı Orta Asya'dan binlerce kilometre uzakta, Kafkas dağlarının ortasında yüzyıllar boyunca dış dünyadan ve değişik Türk boyları ile etnik ve kültürel temastan tecrit edilmiş bir konumda yaşayan Karaçay-Malkar Türklerinin dillerinde Eski Türkçe kelimelerin geniş ölçüde yer alması ve yaşaması onların dillerini muhafazada ne derece başarılı olduklarının da bir göstergesidir. Kafkasya'da Adige (Çerkes), Abhaz-Abaza, Oset, Gürcü, Svan, Megrel gibi birbirinden tamamen farklı ve değişik yabancı dillerde konuşan Kafkas halklarının ortasında, coğrafi açıdan hiçbir Türk dili ile komşuluğu bulunmadan yüzyıllar boyunca yaşamış olan Karaçay-Malkarlılar dillerindeki Eski Türkçe unsurları büyük ölçüde korumayı başarmışlardır. Dilleri Hun-Bulgar Türkçesi ile vücut bulmuş ve Kıpçak Türkçesi ile şekillenmiş olan Karaçay-Malkarlıların dillerinde Eski Türkçe ile mukayese ettiğimizde bir takım fonetik değişmelerin olduğu dikkati çekmektedir. Bu ses değişimleri onların dillerinin Eski Türkçe ile bağlantısını ortaya koyarken, coğrafi ve etnik-kültürel şartların dil üzerindeki etkilerini de açığa çıkarmaktadır. Neticede Karaçay-Malkarlılar Kafkas dağlarının sarp ve ulaşılmaz güç bölgelerinde yüzyıllar boyunca Eski Türkçe'nin özelliklerini korumayı ve yaşatmayı başarmışlardır.

KAYNAKLAR

- ATALAY, Besim (1998), **Divanü-Lugat-it Türk Tercümesi**, 4. Cilt, TDK Yayınları, Ankara.
- AVCIOĞLU, Doğan (1982), **Türklerin Tarihi**, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- BAYÇOROV, S.Ya. (1989), **Drevnetürkskie Runičeskie Pamyatniki Evropı**, Stavropol.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1968), **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, TDK Yayınları, İstanbul.
- Divanü-Lugat-it Türk Dizini** (1972), TDK Yayınları, Ankara.
- ERGİN, Muharrem (1995), **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- FEHER, Geza (1984), **Bulgar Türkleri Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- GABAIN, A. von (1988), **Eski Türkçenin Grameri** / çev. Mehmet Akalın, TDK Yayınları, Ankara.
- GOMBOCZ, Zoltan (1912), **Die bulgarisch-türkisch Lehnwörter in der ungarischen**. MSO, Fu.
- GROUSSET, Rene (1980), **Bozkır İmparatorluğu**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- KURAT, Akdes Nimet (1972), **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- NADELAYEV, V.M. (1969), **Drevnetürkskiy Slovar**, İzdatelstvo Nauka, Leningrad.
- ŞÇERBAK, A.M. (1998), **Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi** / çev. Enver Mahmut, TDK Yayınları, Ankara.
- TAVKUL, Ufuk (1993), **Kafkasya Dağlarında Hayat ve Kültür. Karaçay-Malkar Türklerinde Sosyo-ekonomik Yapı ve Değişme Üzerine Bir İnceleme**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- TAVKUL, Ufuk (2000), **Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- TEKİN, Talat (1988), **Orhon Yazıtları**, TDK Yayınları, Ankara.
- THOMSEN, Vilhelm (1993), **Orhon ve Yenisey Yazıtlarının Çözümü. İlk Bildiri. Çözülmüş Orhon Yazıtları** / çev. Vedat Köken, TDK Yayınları, Ankara.

THE COMPARISON OF KARACHAY-BALKAR TURKISH WITH OLD TURKISH ACCORDING TO VOCABULARY AND PHONETICS

Dr. Ufuk TAVUKUL

The Prime Ministry, General Directorate of State Archives

Karachay-Balkar Turkish that is a Turkic language spoken in the high mountainous part of Central Caucasus is a dialect of Kypchak Turkish. Although there are some old words in Karachay-Balkar Turkish which have been transferred from old Hun-Bulgar Turkish, the main vocabulary of Karachay-Balkar Turkish is formed from Kypchak Turkish. But by a comparison with scripts of Old Turkish it is possible to prove the existence of Old Turkish words in Karachay-Balkar Turkish. After having examined the Old Turkish words that live in Karachay-Balkar Turkish closely we can observe that most of them had changed phonetically. Karachay-Balkar people have preserved their language in the high mountainous regions of Caucasus successfully.

Key Words:

Karachay-Balkar Turkish, Old Turkish, Turkic Languages, Vocabulary, Phonetics, Orkhon Scripts, Divanü-Lugati't-Türk, Old Uighur Turkish.

СРАВНЕНИЕ КАРАЧАЕВО-БАЛКАРСКОГО ЯЗЫКА С ДРЕВНЕТЮРКСКИМ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ СЛОВАРНОГО ЗАПАСА И ИЗМЕНЕНИЯ ЗВУКОВ

Д-р Уфук ТАУКУЛ

Генеральная дирекция государственных архивов

РЕЗЮМЕ

Карачаево-балкарский язык, на котором говорят на Среднем Кавказе - области с высокими горами и глубокими долинами, входит в кипчакскую группу тюркских языков. В карачаево-балкарском языке до сих пор продолжают существовать слова из языка гуннов и болгаров, но основу лексики составляет кипчакский. Используя древнетюркские письменные памятники для сравнения, можно выявить древнетюркские слова, живущие по сей день в карачаево-балкарском языке. При анализе древнетюркских слов в карачаево-балкарском языке можно обнаружить, что большинство из них подверглись изменению с точки зрения фонетики. Карачаевцы и балкары смогли сохранить особенности древнетюркского языка на протяжении веков на высокогорных и труднодоступных местах Кавказа, и они продолжают жить и по нынешний день.

Ключевые слова:

Карачаево-балкарский язык, Древнетюркский, Тюркский язык, Словарный запас, Изменение звуков, Орхонские надписи, Дивани лугат-ит тюрк, Древнеуйгурский

